

ÇAĞDAŞ KAZAN TATAR EDEBİYATINDA II. DÜNYA SAVAŞI OLAYLARINA YENİ BİR BAKIŞ ÜZERİNE

(Mirgaziyan Yunus'un *Şemdellerde Gëne Utlar Yana* (Ancak Şamdanlarda Alev Var) Uzun Hikâyesi Örneğinde)

Ramilya YARULLİNA YILDIRIM*

Özet

XX. yüzyılın ikinci yarısından, özellikle altmışıncı yıllardan itibaren, toplumda meydana gelen sosyal ve manevi değişimler sonucunda, Tatar edebiyatının tematik alanı genişlemiştir. Geçmişe daha çok eleştirel ve felsefi bakış güçlenmeye, yaşanan olay ve manzaralar çeşitli yönden ve yöntemlerle ele alınmaya başlamıştır. Yıllar ilerledikçe tarihi geçmişteki kanlı izi unutulmayan, daha geriye gittikçe yeniden değerlendirilen olaylardan biri, yirmi milyon insanın ömrünü alan II. Dünya Savaşıdır (1941-1945). Bütün Sovyet edebiyatında olduğu gibi, bu zaman dilimi Tatar edebiyatında da toplumu savaşa davet eden, düşmana karşı nefret oluşturan, Sovyet askerinin kahramanlığını ve cephe dışında çalışanların fedakârlığını yücelten çeşitli türde şiir, hikâye ve dram eserleri yazılmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası diye adlandırılan 1945-1960'lı yıllar edebiyatında da bu konu önemli sayılarak, daha çok roman türünde Sovyet insanının kahramanlığını övgüyle dile getiren eserlerin yazılması bir zaruret olmuştur.

Fakat millî kimlik üzerinde düşünmeye ve insanlık değerlerine önem vermeye başlayan son dönem yazarları, savaşın sebep-sonuç ilişkilerini başka boyuttan değerlendirmektedirler. Araştırmanın Giriş kısmında, Çağdaş Tatar edebiyatı eserleri örneğinde, savaş olgusuna olan yeni yaklaşım gözlem yöntemiyle özetlenecektir. XX. yüzyılın ikinci yarısında Sovyetler Birliğinde yaşanan Çeçen ve Afgan Savaşlarını konu alan eserlere değinilecek ve yazarların savaş olaylarına, iktidar, millet ve birey konularına bakışı üzerinde kısaca durulacaktır. Ana kısmında, Mirgaziyan Yunus'un *Şemdellerde Gëne Utlar Yana* (Ancak Şamdanlarda Alev Var, 1979) uzun hikâyesi yorumlanarak, eserde ideoloji ve toplum, yaşam, savaş, ölüm üçgenine felsefi bakış, şahıs ve millet dramtizemi, millî değerler, estetik kategoriler gibi konular ele alınacaktır. Yazarın; savaşı felsefi açıdan değerlendirirken, Sovyetler Birliğinde yaşam sürdüren Tatar, Kırım ve Yakut Türklerinin kaderinin dünü ve bugününü cesur bir şekilde dile getirmesi, eserin diğer önemli tarafıdır. Sonuçta; M. Yunus hikâyesinin savaş konusunu işleyen diğer çağdaş yazarlara etkisi hakkında bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tatar Edebiyatı, II. Dünya Savaşı, Mirgaziyan Yunus, Millî Değerler.

ON A NEW PERSPECTIVE FOR THE SECOND WORLD WAR IN MODERN KAZAN TATAR LITERATURE

(In the example of a long story by Mirgaziyan Yunus, titled *Şemdellerde Gëne Utlar Yana*
(Fires Burn only in Candelabra))

Abstract

From the second half of the twentieth century, especially from the sixties, the thematic area of Tatar literature has expanded as a result of the social and spiritual changes that took place in the Tatar society. A more critical and philosophical view of the past has been

* Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, Malatya / TÜRKİYE, el-mek: ramilya.yildirim@inonu.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8796-3947>

strengthened, and events and landscapes have been dealt with in various ways and methods. As the years progress, one of the unforgettable, ever increasingly reevaluated bloody events of the past is the Second World War (1941-1945), which took the lives of 20 million people. As in all Soviet literature, Tatar literature in this period also presented various kinds of literary works that invite society to war, create hatred against the enemy, and celebrate and elevate the heroism of Soviet troops and the sacrifices of those who work outside the front.

But the recent period writers who have begun to think about national identity and attach importance to human values, evaluate cause-and-effect relations of the war from another perspective. The new approach to the phenomenon of war addressed in the examples of Contemporary Tatar literature, will be summarized in the introduction part of the presentation through observational method. In the main part, the long story of *Şemdellerde Gëne Utlar Yana* (Fires Burn only in Candelabra) (1979) by Mirgaziyan Yunus will be interpreted, and the concepts of ideology and society, philosophical view on life-war-death triangle, person and nation dramatization, national values and aesthetic categories in the literary work in question will be evaluated. After all; the influence of the story of M. Yunus on other contemporary writers who work on the subject of war will be discussed.

Key Words: Tatar Literature, Second World War, Mirgaziyan Yunus, National Values.

Giriş

Yıllar ilerledikçe geçmiş tarihteki kanlı izleri unutulmayan, daha geriye gittikçe yeniden değerlendirilen olaylardan biri, yirmi milyon insanın ömrünü alan II. Dünya Savaşıdır (1941-1945). Bütün Sovyet edebiyatında olduğu gibi, bu zaman dilimi Tatar edebiyatında da toplumu savaşa davet eden, düşmana karşı nefret oluşturan, Sovyet askerinin kahramanlığını ve cephe dışında çalışanların fedakârlığını yücelten çeşitli türde şiir, hikâye ve dram eserleri sunulmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası diye adlandırılan 1945-1960'lı yıllar edebiyatında da bu konu önemli sayılarak, daha çok roman türünde Sovyet insanının kahramanlığını övgüyle dile getiren eserlerin yazılması bir zaruret olmuştur.

XX. yüzyılın ikinci yarısından, özellikle altmışıncı yıllardan itibaren toplumda meydana gelen sosyal ve manevi değişimler sonucunda, geçmişe daha çok eleştirel ve felsefi bakış güçlenmeye, yaşanan olay ve manzaralar çeşitli yönden ve yöntemlerle ele alınmaya başlamıştır. Millî kimlik üzerinde düşünmeye ve insanlık değerlerine önem vermeye başlayan son dönem yazarları, tarihî olayın karmaşık sebeplerini, savaş yıllarının felaketini ve halk ruhunun yüceliğini başka boyuttan değerlendirmeye başladılar. Örneğin; *Ayaz Gıylecev* (1928-2002) savaş sona erip otuz yıla yakın zaman geçtikten sonra yazılan *Yazgı Kervannar* (*Bahar Kervanları*, 1978) adlı öyküsünde, çok zor koşullarda zafer için kendilerini feda eden sıradan insanların o yıllardaki yaşam felsefesi ve daha çok gönül zenginliklerini, ahlaki güzelliklerini ayrı bir lirizmle tasvir etmiştir. Mirgaziyan Yunus ise "*Şemdellerde Gëne Utlar Yana*" (*Ancak Şamdanlarda Alev Var*, 1979) adlı kıssasıyla savaşların insanlık hayatındaki kanlı izlerini felsefi ve eleştirel bakışla değerlendirmesiyle öncülük yapmıştır. Adı geçen eser, sadece savaş ideolojisini değil, devlet ideolojisinin toplum ve milletler üzerinde yürüttüğü siyasetini de açıkça göz önüne sergilemiştir.

Mirgaziyan Yunus'un *Ancak Şamdanlarda Alev Var* Eserinde II. Dünya Savaşı Temelinde İdeoloji, Yaşam ve Millî Değerler Üzerinde Düşünceler

Mirgaziyan Yunus'un (1927-2012) edebiyat dünyasına girmesi çok zor şartlarda elde etmiş olduğu hayat tecrübesinden sonra başlamıştır. Yazar, 1944 yılında askere alınmış, Hava Harp Okulu'nda eğitim aldıktan sonra, nişancı telsizci olarak bombardıman uçağında görev almıştır. 1950 yılında Harkov Hava Harp Akademisi'nden mezun olmuş ve hava filusunda bağlantı müdürü olarak görev yürütmüştür. Sağlık durumundan dolayı, 1955 yılında askerlikten ayrılmış ve Lomonosov Moskova devlet üniversitesi Filoloji fakültesinde eğitime başlamış ve

1961 yılında eğitimini tamamlamıştır. Bundan sonraki hayatını okyanusun enginliklerini keşfetmeye, yani gemi kaptanlığına adanmıştır. Dünyanın farklı kıtaları ve kültürleriyle tanışan, çok zengin hayat tecrübesi toplayan yazar, edebiyat alanında altmışıncı yıllarda tanınmaya başlar. Tatar edebiyatına muhacirler kaderi, denizciler hayatı, deniz romantizmi, yabancı ülkelerde hayat sürdüren milletlerin yaşam tarzı gibi değişik konuları kaleme alan eserler kazandırır. “... Her eserini millî düşünceyle yoğurarak, genç kuşağın gönül dünyasını millî duygularla zenginleştirmeyi başarır” (Çetin, 2018:753).

Çok sayıdaki hikâye ve romanları arasında onun *Ancak Şamdanlarda Alev Var* kıssasının ayrı bir yeri vardır. Diğer eserlerinde daha çok yabancı ülkelerde gördüklerini ve Tatar okuru için ilginç gelen hayat materyalini yansıtan yazar, bu uzun hikâyesinde savaş etkisinde ortaya çıkan felsefi düşüncelerini millî duygularla yoğurarak aktarır. Eserde yaşam ve ölüm, adalet ve cesaret gibi klasik edebiyata ait konular, savaş koşullarında başka açıdan değerlendirir. Edebiyat uzmanları tarafından bu uzun hikâye Tatar edebiyatında “*savaş konusunu yansıtan en güçlü eserlerden biri*” (Minnullin, 1994:329) olarak nitelendirilir. Ünlü yazar ve eleştirmen Muhammet Mehdiyev bu eser hakkındaki düşüncelerini “*Son yirmi beş yıl içinde Tatar sanatçılarının eserlerini okurken hiçbirinden böyle etkilenmemiş ve içten ağlamamıştım*” (Mehdiyev, 1977:149), diyerek ifade eder.

M. Yunus *Ancak Şamdanlarda Alev Var* adlı uzun hikâyesini İkinci Dünya Savaşı'nın son günlerinde şehit düşen silah arkadaşı üsteğmen Selehov'un ruhuna ithaf etmiştir. Yazar bu olaydan çok etkilenmiştir. Zira adı geçen eserin temelinde, savaşın son günlerinde ana kahraman üsteğmen Seyrin Selehov ekibinin riskli göreve gönderilmesi ve onu başarırken üç mürettebatlı uçağın ölümle burun buruna gelme olayı anlatılmaktadır. M. Yunus kahramanını ayrı bir sevgiyle tasvir eder. Eserden anlaşıldığına göre, Seyrin Selehov ve onun ekibi düşman üzerine gerçekleştiren uçuşları ve başarısı açısından kendi birliğinde öne çıkmıştır. O, iki yıl yedi ay hizmet süresinde 136 sorti uçuş yapar ve Almanların en önemli stratejik hedeflerini yok eder. Üsteğmen Selehov, komutanları ve alt rütbedeki arkadaşları arasında saygı ve güven kazanan, gazilik unvanı ile ödüllendirilen bir kahramandır.

Öykünün kompozisyonu eski destanlar, manzumeler geleneğine göre kurulmuş: Kahramanların ismiyle adlandırılan kıssalardan ve son bölümden oluşur. Hikâyede üç savaşçı kahramanın hayatı, hayal ve düşünceleri aracılığıyla Kazan Tatarları, Kırım Tatarları ve Yakut Türklerinin tarihi ve yaşam tarzları ele alır. Geriye dönüş tekniği kullanılarak, önce eserin esas kahramanı olan Selehov'un çocukluk çağı, hangi ailede büyüdüğü, eğitimi ve dünya görüşü yansıtılır. Yakında savaşın biteceği ve özlediği köyüne döneceği hissine kapılan Selehov'un düşünceleri maziye gider. Çocukluğu, bir birine sevgi ve saygıyla davranan anne ve babası, annesinin özenle hazırladığı yemekleri, özellikle kurutulmuş kaz etinin tadı, köyünün doğası, sevgilisi Raziye ve onlarla kavuşma hayalleri sık sık zihninde canlanır. Örneğin; “*Selehov'un doğduğu köyde kadınlar bahar aylarında et kurutmaya, kendir yıkamaya başlar. Akşamları hüznümlü akordeon sesi yankılar. ... Sonbaharda akordeonun sesi tamamen farklı olur. Sonbahar hüznünde gizli kanaatkârlık, nehir boylarında, avlak evlere (büyüklerin evde olmadığı zaman gençlerin düzenlediği eğlenceli akşam oturmaları) toplanıp eğlenmeye davet, askere gitmeden oynamaya çağrı sesi gibi algılanır. Selehov'un köyünde akordeon sesi eşliğinde aşk duygusunun sıcak nefesi, gençlik döneminin üzülecek derecede kısalığı ve hayatın zorluğu olarak yankılandı*” (Yunus, 2005:119).

Yazar Tatar köylerindeki geleneklerin insanın millî kimliğin oluşmasında önemini vurgular ve her kahramanın millî kimliğini açmaya önem verir. Selehov'un düşünceleriyle Kıpçak Türklerinin tarihi, savaşlarda kahramanlık ve cesareti gururla dile getirilir. Arkadaşı Yalçinskiy'in ifadesine göre, Selehov'da “*savaşın en zor koşullarında bile kendisini kaybetmeme özelliği vardır. Bu özellik, belki de Atillalar döneminden, Altın Ordunun yürüttüğü savaşlarda toplanan tecrübenin milletin kanında gizlenip kalmasındandır? Bizim komutanda bu özellik oldukça fazladır. O, onu gözleyen herkesin dikkatini çeker*” (Yunus, 2005:136).

Yazar, aynı zamanda Tatar insanını saran korku ve utangaçlık gibi sıfatların, Kazan Hanlığı yıkıldıktan sonraki baskıların etkisi sonucu bu millete yerleştiğini de düşünür. Mevcut fikirlerini Selehov'un edebî maskesi altında söyler: *“Neden korkuyoruz biz Tatar olmaktan? Belki bu korku da değildir, sadece onlara uyum sağlamak için çaba sarf etmektir. Selehov birkaç kez denemiştir. Bizler, Rusların karşısında nedense millî doğallığımızı koruyamıyoruz. Onların yanında bizim her hareketimiz ve amcamızın onlara (yani Rusların) hoş gelsin diye yapılır. Pek çok zaman kendi çıkarlarımıza aykırı, bazen de millî düşüncemize aykırı yapılır”* (Yunus, 2005:122).

M. Yunus, kahramanının millî karakteri üzerinde dururken, daha çok Tatarların cesur, kararlı ve şefkatli olduğunu (*“Şefkatli davranmak isteği bizim kanımızda, galiba”* vs.) ifade eder. Selehov'un kahramanlığını büyüdüğü aile yapısına ve toplum özelliklerine bağlar. *“Selehov köyde doğdu ve büyüdü. Eğitime istekli olmak ve asillik onun kanındaydı. Kazan Hanlığı, Ruslar tarafından işgal edilip Tatar aydınlarını kara (cahil) halk arasına soktuktan sonra, devletçilik Tatar köylerine yerleşmişti. Köy hayatında, milleti korumaya yönelik bin bir çeşit gizli yöntemler uygulanıyordu. Şehirlere göç hareketinin başlamasının ardından, eski âdetler yok edilmeye başlayıp, toplumu saran millî düşünceler ailelere yerleşti. Ailede alınan terbiye, soğuk savaş koşullarında bile kaybolmadan Selehov'da korunuyordu”* (Yunus, 2005:135), şeklinde Tatar köylerinin önemini vurgular.

Şahıs ve millet dramatizmi konusu üç kahramanının hayat hikâyesinde yansımış olsa da, daha çok Kırım Tatarları vekili Marsel Yalçinskiy'le ilgili kıssada tüm ayrıntısıyla göz önüne serilir. Şunu da belirtmek lazım; Mirgaziyan Yunus'un *Ancak Şamdanlarda Alev Var* adlı uzun hikâyesi, Tatar edebiyatında Kırım Tatarlarının savaş dönemindeki afetini cesurca dile getiren ilk edebî eserdir. Selehov'un ekibinde olan Marsel Yalçinskiy'nin hayat çizgisi ve düşünceleri aracılığıyla Kırım Türklerinin durumu anlatılır. Çok yakışıklı ve entelektüel olan Marsel Yalçinskiy, eğitilmiş ve aydın bir ailede yetişmiştir. Annesi, tanınmış bir müzisyen olup, Kırım Cumhuriyeti'nin ünlü sanatçısıdır. Babası da Tatarların sanat tarihi üzerinde ciddi çalışmalar yürüten tanınmış bir bilim adamıdır. Kendisi de her alanda yetenekli olan ve Moskova Üniversitesi'nde yönetmenlik bölümünde eğitim alan bir gençtir. Bu gencin gelecekle ilgili hayallerini savaş yılları darmadağın eder. Sadece onun değil, ailesinin ve tüm Kırım Türklerinin kaderi çift taraflı olarak haksızlığa uğrar. Kırım Tatarları üzerinde gerçekleşen soykırım felaketi Yalçinskiy'in canını sıkır, durmadan babasını düşünür, annesini ve kız kardeşlerinin durumu aklından çıkmaz. Hikâyeden anlaşıldığına göre, Kırım toprakları Alman işgalinde kalınca, Marsel'in babası partizanların lideri olarak, onlara karşı savaşıyor. Fakat esir alınır ve Almanlar tarafından meydanda darağacında asılır. *“Profesör Yalçinskiy'in kahramanlığı, onun kahramana yakışır bir şekilde öldüğü hakkında bir tek kelime dahi yazılmamıştır. Zira Kırım Tatarlarından oluşan partizan ekibinin olması, onların kahramanlıkları devlet seviyesinde yürütülen siyaseti inkâr ediyordu”* (Yunus, 2005:133), diye açıklama yapılmıştır. Büyük salonlarda güçlü alkışlar eşliğinde muhteşem konserler veren, çocuklarını güzel bir sevgi içinde yetiştiren anne de, bir gün silahlı Sovyet askerlerinin baskısıyla zorla gemiye bindirilir ve babası ve kızları ile birlikte denizde batırılarak öldürülür.

Vatani, ailesi ve toprağıyla ilgili korkunç rüyalar gören, durmadan sayıklayan Yalçinskiy, kendisini sorgular, hakikati anlamaya, kim olduğunu ve kimin için savaştığını anlamaya çalışır. Yazar, Yalçinskiy'in düşünceleriyle iç içe kendi fikirlerini de sunar: *“Biz düşmanı topraklarımızdan kovduk. Bu günlerde Almanlar tamamen darmadağın edilecektir. Benim vatanımda, yakınlarımla yaşadığı yerde ise, sonradan gelen yabancılar... Babasını Almanların idam etmesini anlayabilir. Marsel'in babası Musa Yalçinskiy, Sovyetler Birliği tarafında düşmana karşı savaşmıştır. Ben kendim, bir millete soykırım uygulayarak sürgüne gönderen o devleti, onun yöneticilerini, Kırım Tatarlarını hayvan vagonlarına doldurup uzaklaştıran canavarları korumak için kan döküyorum. Annemizden hiç haber yok. Yaşıyor mu, yoksa onu da öldürdüler mi? Ey Allah'ım! Var mıdır dünya tarihinde Kırım Tatarları kadar zulüm gören? Var mıdır onlara soykırım yapanlardan daha vahşileri?”* (Yunus, 2005:217).

Yazar, Kırım Tatarlarına yapılan haksızlığı göz önüne sererek, gerçekleri ortaya koyar. Bir milleti toprağından koparan ve parçalayan sisteme, Sovyetlerin yürüttüğü siyasete eleştirilerini yönlendirir.

Selehov'un ekibindeki diğer asker, Yakut Türklerinden olan subay Maksim Maynagaşev'tir. Geyiklere çobanlık yaparak uçsuz bucaksız bozkırda yetişen Maksim, subaylık unvanıyla kibirlenmeyen, iyi kalpli ve zeki savaşçı olarak canlandırılır. Yazar bu kahramanında daha çok doğa ile iç içe yaşayan topluma has özellikleri yansıtmıştır. Örneğin; *"Amerika'daki Kızılderililer, otun ezilmesine göre, patikadan geçen insanın yaşlı mı genç mi, erkek mi, kadın mı, silahlı mı, silahsız mı olup olmadığını net olarak söylerlermiş, diyorlar. Kızılderililere has olan yetenek Maksim'de de vardı. Hava durumunu o birkaç gün önceden söyleyebilir. Günün sadece bulutlu mu veya açık mı olacağını değil, rüzgârın hangi taraftan eseceğini, basınç değişimini, havanın rutubetini, daha pek çok şeyi önceden sezerdi. Bombanın atılması gereken anı da bir iç duyumla hissederdi. Ondan dolayı onun bıraktığı bomba hiç hedef şaşırmamıştır. Hücum pilotları, bombanın atılacağı zamanı çok zor formüller sayesinde hesap ederler. Böyle hesap işlemlerini Maksim'e de öğretmişler. Fakat O, sadece matematik hesaplarla sınırlanmaz, bombayı atarken kendinin avcılıkta topladığı tecrübesini de kullanır. Avcı bir insan olarak, O, rüzgârın yönünü, hızını, yer çekimini, hatta havadaki manyetik dalgalarını da vücuduyla duyumlardı. ... Ekibin emniyeti, hayatta kalması pek çok yönden onun elindeydi. Bundan dolayı Selehov'un ekip arkadaşları kendisiyle gurur duyardı,"* (Yunus, 2005: 132) gibi alıntıda Maksim'deki bu tür yeteneğin ve ustalığın doğadan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Ve *"doğa ile uyumlu yaşam sürdüren insan ideali"* (Gaynullina, 2005: 16) olarak sunulmaktadır.

Maksim'in hayat hikâyesinde Yakutların yaşadığı coğrafi, yaşam tarzı, "Olonho" gibi ünlü kahramanlık destanı, kam-şamanlık inancı hakkında da bilgiler verilmiştir. Savaşın son günlerinde Maksim de toprağına, geyiklerinin arasına dönmeyi hayal eder, rüyasında onları görür. Petersburg'tan Yakut topraklarına sürülen, yatılı okul müdürü Nikolay Bader'in ifadeleriyle Yakut Türklerine has millî karakter, örf ve adet, iklim gibi millî özelliklere değinirken, ideolojinin toplumlar üzerindeki etkilerini de dile getirir: *"Yakutlar gibi dayanıklı, dürüst halkı ben tanımıyorum. Maalesef, sizin hakkınızda yazmak için Fenomen Kuper gibi birisi bulunmamış. Yakutlar, yeryüzünün en soğuk bölgesinde yaşar. Kış soğğundan ağaçlar yarılr, taşlar ufalanır. Siz ise bu soğuk kış şartlarına dayanıyorsunuz. Yakutlar arasında karamsar insanlara rastlamadım. Böyle sert koşullarda yaşamak, çok güzel örf ve adetler doğurmuştur. Sizin halkınız dürüst, fedakâr ve cömerttir. Ayrıca bir büyük sıfatınızı da beğenir ve severim: Siz ömrünüzün sonuna kadar çocukluk samimiyetinizi koruyabiliyorsunuz. ... Biz size okuma yazmaya öğrettik. Şimdi siz Rusça konuşabiliyorsunuz. Eğitilmiş olmak, cahillikten kurtulmak, pek çok imkânlar sunar... Siz gençler, büyüklerden gelen örf adetleri öğrenemediniz. Onlar sizde yavaş yavaş unutulacak, kaybolacak, israf olacaktır. Bin yıllar devamında her kuşağın didik didik topladığı hazine kaybolacaktır. Örf ve adetlerin kayboluşuna sevinenler de var. Onlar "eskiliğın kökünü kuruttuk", diye sevinirler. Bu doğru değildir. Doğa koşullarında örf ve âdetlerin sadece topluma faydalı olanları hayatta kalır. Gereksiz ve yararı olmayanlar kendiliğinden yok olur. Adetlerin yenilerinin oluşması için yüzyıl gibi çok bir zamana ihtiyaç vardır. Siz ve sizden sonraki kuşaklar, hayatların gerçek örf ve âdete dönüşmeyen geçici süreli kanun ve kurallara göre düzenleyeceklerdir. O kanun ve kuralları kabul edenler ruhi bir boşlukta kalacaktır. Tehlikeli durumdur o boşlukta yaşamak. ... Yakutlarda kötülüğe karşı savaşma tecrübesi yoktur. Bozukluğa karşı durma bağıışıklığı yoktur sizde... Özellikle alkolikliğe karşı durma tecrübesi. Alkoliklik bitirecektir sizi, eğer milliliğınızı ve örf adetlerinizi koruyamazsanız. ..."* (Yunus, 2005:198).

Yazar, Sovyet döneminde "eskilik" diye millî örf, âdetleri ve gelenekleri yok etme siyasetini de ortaya koyar. Yüzyıllar devamında oluşan yaşam kanunlarının devamlılığı, ayinlerin, örf ve adetlerin yaşatılmasına bağlıdır. İnsani ilişkilerin, ahlaklı yaşam tarzının temelinde örf ve adetlerde yer almaktadır. Hikâyede, Rus milletinden olan şahsın aracılığıyla, başka topluluklardan farklı olarak, medeniyetten daha uzak bir yaşam sürdüren Yakut

Türklerinin hayatına, Sovyet ideolojisinin uzantısı ve millî kimliklerini kırmadaki olumsuz etkileri ifade edilmiştir.

Hikâyede hâkim sistemin toplum üzerindeki zulmüne karşı şefkat hissi konulmuştur. Yazar, Tük asıllı savaşçılar hakkında bahsederken, yaşamın önemli güçlerinden sayılan sevgi, güzel ahlak ve şefkat kavramlarını sıkça ele almaktadır. Örneğin; Maksim'in dedeleri için alkol kullanma, kul hakkı, rüşvet gibi işler büyük günah sayılmıştır. Onlar günah işlemeyi hayal bile etmemişler, zira bu onların yaşam ahlakına aykırı olmuştur. Selehov'un sevgilisi Raziye "*Bizim hayatlarımızı şefkat idare ediyor. İnsanları birleştiren önemli kanun, şefkatli olmaktır*", diye düşünmekte ve bu kural onun yaşam felsefesine dönüşmüştür. Yine Selehov'un davranışlarını incelerken yazar, "*Şefkat göstermek isteği bizim kanımızda, galiba*" diye yorumlar.

Yaşam, savaş ve ölüm gibi bir birine bağlı olan kavramlar hikâyedeki tüm olayları kendilerine bağlar. Eser, Seyrin Selehov uçağının düşman saldırısıyla düşürülmesi, paraşütle atlayarak, kendisini ölümden zor kurtarma olayının tasviriyle başlar. Ölümle göz göze gelen Selehov'un zihninde yaşamak isteği uyanır, düşmanlardan gizlenmek için kendisini sazlığa atan ve batmamak için söğüt ağacının köküne tutunan asker: "*Kopma, kök! Lütfen kopma! Ben yirmi yaşımı bile doldurmamışım. Kopma, tamam mı? Sen benim tek güvencemsin, geleceğimin, benden dünyaya gelecek çocuklarımın güvencesisin ...*" (Yunus, 2005:114), diye yalvarır ve bu istek onu bu kez ölümün pençesinden koparır. Hayatta kalmak isteği, eser kahramanlarını hayatlarının sonuna kadar bırakmaz. Eserdeki olay tabakası genişledikçe, yaşamak isteği sadece bir şahsın değil, bir neslin, bir milletin bu hayatta yaşama hakkı olduğu seviyesinde yorumlanır. Tüm insanlık adına konuşan yazara göre, yaşam, "*kendinden sonra varis bırakmaktır. Senin ölümsüzlüğün senin yaşamını devam ettiren çocuklarındadır... Yaşamak isteği o kadar güçlü ki, ... ağlaması, hıçkırarak ağlaması gelir. Kandan yükselen coşkulu ve ateş gibi istekler nereye davet eder, çağırır. Nereye? Doğal yaşama, aşka, nesli devam ettirmeye, tabi ki*" (Yunus, 2005: 114).

Bu hayatta yaşamak için yaratılanları ölümün kucığına getiren savaş, M. Yunus tarafından bugünkü bakış açısıyla değerlendirilir. "*Savaş için yetiştirir bizi anneler. İnsanların kanlarını içmek için, savaşa göndererek öldüren devlet için yetiştirir bizi anneler*" (Yunus, 2005:118) gibi ifadelerde devlet ideolojisine tepkisini açık bir şekilde yansıtmıştır. Veya "*Savaş, o alev ile ateşi söndürmektir*" (Yunus, 2005: 225). Yazara göre, "*Savaş, doğum, nesil bırakma, yenilenme gibi imkânları durdurur. ... Savaş her gün, her saat, her dakika gizli şekilde seni ölümlle korkutur*" (Yunus, 2005: 129). Bu satırlarda savaşların hayattaki doğal yaşamı durduran, devamlılığı engelleyen ve hiçbir mazereti bulunmayan yıkıcı bir olay olduğu ifade edilir.

Ölümden korkmak, her insan için doğal bir haldir. Hele her dakika seni ölüm bekleyen savaş cehenneminde. Yine kahramanlarının edebî maskesi altına gizlenerek, M. Yunus, yaşam ve ölüm hakkındaki düşüncelerine devam eder: "*Son zamanlarda Yalçinskiy düşünmeye başladı: İçinde can taşıyan insan korkudan kurtulamaz. Korkunun faydalı, yararlı tarafı da var. O olmazsa, savaş alanında kendini nasıl koruyabilirdin? "Foker" makineli tüfek borusunun öne çıkan kaba burnu, sana direkt ölümü hatırlatırken nasıl korkmazsın? Biz bu dünyaya yaşamak için gelmişiz. Barış içinde yaşamak için. Rahat ve sevinçte yaşamak için. Mutluluk ve aşk için. Biz ise aylar, yıllardır ölüm ve savaş içinde yaşamak mecburiyetindeyiz. Durmadan peşimizi bırakmayan ölümlle ortak dil nasıl bulunur?"*" (Yunus, 2005:185).

Yazar, üç Türk askerinin ölümünü gök ve yer ahenginde tasvir eder. Marsel Yalçinskiy'in son nefesi gökyüzünde kesilir: "*Son kez kan yutarken, o mavi gökte, ilahi yükseklikteydi*". Üçünün de cesedini toprak ana kendi kucığına alır: "*Âdem topraktan yaratılmış, derler. Yeryüzü, Âdem'in çocuklarının ana yurdu, onların ebedi toprağıdır. Toprağa kavuşanlar bir aile olarak dost yaşar. Bu toprakta eski kabileler, Gotlar, Hunlar, Kıpçaklar, Almanlar ve daha farklı halkların savaş ve siyasetin götürdüğü vekilleri yatmaktadır. Onların*

yanına, Rus devletini ve onun emniyetini korurken şehit düşen üç Türk: iki Tatar, bir Yakut eklendi” (Yunus, 2005:236).

Yazar, ölümü insanın tekrar ana yurduna dönüşü olarak, kutsal toprağı da çeşitli milletleri kendi kucağına sığdıran ve dostane yaşıtan ebedi mekân olarak değerlendirir.

Sovyet edebiyatında; vatan için, ideoloji için hiçbir şeyden korkmadan, acımadan kendini ölüme atanlar cesur olarak nitelendirilirdi. M. Yunus’un bu eserinde cesaret kavramı da tamamen başka açıdan ele alınmakta ve düşünceleri yine Marsel Yalçinskiy’in fikirleri aracılığıyla iletilmektedir: “*Kim cesurdur: Çok hızlı gelen mermilere boyun eğmeden hücumla giden mi, yoksa herhangi bir koşulda, kimin karşısında olduğunu bilmesine rağmen dürüstlüğü ortaya koyan mıdır? Hakikati savunmak, onun için dünyadaki en büyük cesaret olarak anlaşılır. ... Gerçekten cesur olmak, yalana, zulme, senin hiçbir suçu olmayan anneni sürgüne gönderenlere karşı son nefesine kadar savaşımdır*” (Yunus, 2005:185).

Yaşamın anlamı hakkındaki düşüncelerinin devamında yazar “*Onurlu yaşamak nedir?*” sorusuna da cevap aramaktadır. “*Yaşamayı öğretenlerin sözünü dinlemek midir, yoksa başını dik tutarak, kendi kiblene doğru yürümek midir?*” (Yunus, 2005:185) der. Böylece yaşamda boyun eğerek mi, yoksa özgürce yaşamak mı daha kolay sorusu da ortaya çıkar.

Filonun yerleştiği muhteşem mimari yapıya sahip binayı incelerken, yazar hikâyede yalnızlık, hayatın kısalığı ve çok hızlı akışı hakkındaki felsefi düşüncelere de dalmıştır. Bununla birlikte muhteşem binanın kimler tarafından inşa edildiğini düşünürken, yazar galip gelenlerin esir olanlar üzerinde yürüttüğü siyaseti açıklamıştır: “*Hayran olmak istiyorsun... Kimler yapmış bu sarayı? Galip olanlar! Yenilerek ezilen miskin halk! Herhalde, yenilenler değildir. Genelde, onlara da zindan yaptırırlar. Yenilen halkın tabii olması lazım. Boyun eğenler bulunan yerde hapishaneye ihtiyaç duyulur... İlişkilerin en zoru – boyun eğmektir. Zafer kazananlar, önce yenilenlere taş duvarlı zindan yaptırır. Sonra kendileri için saray...*” (Yunus, 2005:115). M. Yunus, bir saray imajı örneğinde, tarihte yaşanan tüm savaşların ideolojisini, hâkim olan sınıfın idari felsefesini eleştirmiştir. Bu görüş, yazarın entelektüel gücünü ve geniş algısını yansıtmıştır.

Yazara göre, yaşamın anlamı, doğduğu toprakta ailen ve sevdiği insanlarla hayat sürdürmekle birlikte, örf-adetleri ve millî değerleri yaşatmaktır (Gaynullina, 2005: 14) . Millî değerlerden daha çok Tatar halkının kaderini yansıtan türkü, eserin temelini oluşturmaktadır. Poetik güzelliği ortaya çıkaran sıfatlar daha isimde oluşmaya başlar. *Ancak Şamdanlarda Alev Var*, Tatar halk sanatının güzel mücevherlerinden birisi olan *Gölcamal (Gülcemal)* türküsünün sözleri, ilk mısrasıdır. Bu türkü Selehov’un hayalinde romantik manzarayı canlandırır: “*Selehov’un doğduğu köyün kızları, akşamleyin oturup kendir iplik eğirirler... Pirinçten kandillerde yukarı doğru alev dilini uzatıp mumlar yanar. Alev kızların genç, heyecanlı yüreklerinde de yanar. Her kızın önünde süsleyerek işlediği kıtık kirmen. Kirmene kızların saçları gibi güzel pamuk üstüğü asılmış. Ağırşaklar zingildayarak döner. Ağırşak sesine karışıp kızlar Gülcemal türküsünü söyler. Seçici mum ateşi kızların nefesinden belli belirsizce sallanır... Kızlar türkü söyler. Türkü bağrın içinden, yürekte akar*” (Yunus, 2005: 156).

Bu türkü Selehov’a ta çocukluktan tanıdık; eskiden gelen hatıra, güzellik, hüznü olarak onun aklında, ruhunda çınlar. Halkçılık, millîlik ve asilliğin sembolü olan türkü imajı, hikâyeyi “sarmış”, ondaki duygular yazarın millî ve felsefi düşünceleri ile örülmüştür: “*...Ancak Şamdanlarda Alev Var... Zor yüzyıllar sonra, asırlara uzanan Rusya zulmünü geçip bizim döneme kadar ulaşan gerçek millî türkü halkın üzüntüsünü, onun savaşlardan bittiğini ve barışa olan arzusunu bize ifade etmektedir. Türkü söyleye söyleye ip eğiren yetişkin kızlar. Yunan mitolojisindeki arahnalar gibi, yüzyıllar boyunca gözyaşı, kan döken halk takdirini eğiren ipleri aracılığıyla tasvir etmektedirler. Halk kaderi öncelikle gençlerin takdirine bağlıdır. Nesli devam ettirmek, atalarından gelen ayinleri, adetleri korumak, onların sorumluluğundadır. Nesillerin devamı kızların gençlerle kavuşabilmesindedir. Erkekler sürekli savaş alanında kalırsa, nesil nasıl korunacaktır? Şamdanlardaki alev sönecek, ülkeyi karanlık basacaktır. Tatar’ın takdiri budur. Millet in geleceği.*”

Kızların eğrilen ip gibi ince hayatlarını, şanlı savaş yok etmiştir. Ne kadar umudu yok etmiş, ne kadar sevinç ve mutluluktan mahrum etmiştir o savaş! Tarihi bilmek isterseniz, kader ipini eğiren Tatar arahnalarından sormanız gerekir”(Yunus, 2005:158).

Mirgaziyan Yunus, *Gülce mal* türküsünün içeriğini, böylece halk tarihi ve millet kaderiyle bağlamakta, millî türküleri saran üzüntü hissini sebebi savaşıardan, zulüm ve kayıplarla dolu geçmişte aramaktadır.

Hikâye *Gülce mal* türküsü ile tamamlanmaktadır: “*Komşu evden muzafferler dönecek diye ev yıkama imecesine toplanan genç kızların türkü söylemeleri ilahilere karıştı:*

İnci mercan kızların kol bağı,

Zor gönülden sevenlerin olmaması ...” (Yunus, 2005: 253).

Kızlar savaştan dönen sevgililerinden inci mercan gibi hediyeler bekler, çünkü onlar bunu hak eder. Fakat onların bu umutları sadece hayalde kalır. Bu satırlarda savaştan dönmeyen sevgililerini özleyen kızların, üzüntüsü ve aynı zamanda milletin de dramı yansımaktadır.

Eseri pişmanlık hissiyle ören anlaşmazlık, Selehov’un ekibinin ölümü ile bağlantılıdır. Savaşta ne kadar felaket olsa da bu gibi kaybedişler olur, bunlar, savaşların olağan sonuçlarıdır. Ancak yazarın maksadı gerçeği ve haksızlığı açıklamaktır. Savaşın son gününde komutanların göz göre göre en tecrübeli ekibi ölüme göndermeleridir. Üstelik keşfi yapan üsteğmen Orlov’un gitmesi gerekirken, tümen komutanı Albay Sokolov’un damadı olduğundan dolayı, Orlov’un yerine Selehov ekibinin gönderilmesi.

Hikâyede en önemli problemlerden biri de, savaş sırasında Sovyet sistemi içindeki komutanların kendi askerlerine, daha doğrusu Rus milletinden olmayanlara adaletsiz davranmasıdır. Selehov ekibini riskli göreve gönderilmesinin suç derecesindeki adaletsizlik olduğunu karargâhtakiler de bilirler, ancak delikanlıları korumazlar. Yine de tecrübeli subay Rastopçin birkaç kez uçuşun ertelenmesini ısrar eder, “*Bile bile onları ölüme göndermemek lazım”, diye tekrarlar. Kurmay başkanı Filimonov da: “Savaş bitiyor. Tehlike büyük. Hedefimize, çok kısa zamanda ulaşacağız. İyi savaşçılar şüphesiz delikanlılar... Belki onları korumak gerekir”* (Yunus, 2005: 146), der. Lakin tümen komutanı Sokolov uçuşu durdurmaz, keşif malumatlarının gelmediğini, damadı Orlov’un görevi yerine getirmediğini anlarlar diye korkar. Onun gibi Rus milletinden olmayanları küçümseyenler için, Türk askerinin hayatı değil, alınan kararın gerçekleştirilmesi önemlidir. Sovyet komutanlarını namus ve adalet meselesinde yazar ikiye ayırır. Dürüst ve insafli subay Rastopçin, kendi istikbalini düşünen, iktidara düşkün ve kariyerde yükselmek için her türlü işi göze alan Filimonov, Sokolov ve Orlov gibi komutanlara karşı konulmuştur. “*Sovyet sisteminde insanları namuslu olanlar değil, kendi çıkarlarını düşünenler idare etmektedir, zira mevcut sistem kapılarını onlara açmaktadır”* (Zahidullina, 2015:309).

Kısacası, Mirgaziyan Yunus savaşın son günlerinde yaşanan bir olay etrafında, yaşamın anlamı, Rus topraklarında yaşayan Türk halklarının kaderi, ideoloji ve millet, ideoloji ve toplum, millî değerler, insanlık değerleri, insan ve doğa vs. gibi konular hakkında kendi düşüncelerini aktarmıştır. Yazarın her fikri lirizm ve derin felsefi bakışla yorumlanan, tarihi ve dünya halkları kültürünü de içine alan bilgilerle zenginleştirilmiştir. Pek çok ifade, ibretli ve anlamlı sözler olarak hiçbir zaman değerini kaybetmeyecek derecede değerlidirler.

Sonuç

Savaş olaylarını millet ve insanlık açısından değerlendiren *Ancak Şamdanlarda Alev Var* adlı uzun hikâyesi, Tatar edebiyatında bu tür tarihi olayları yansıtan yazarların bakış açısını etkiler. XX. yüzyılın 80’li yıllarında yaşanan Afgan savaşını, aynı yüzyılın 90’lı yılların ortasına doğru pek çok insanı felakete düşüren Çeçen savaşı olaylarını yansıtan eserlerin temelini ideoloji ve millet konusu oluşturmaktadır. Bu savaşların felaketi, Fevziye Bayramova’nın *Sandugaç’ın Çocukları*, *Son Namaz*, Yunus Safiullin’in *Yüzük ve Hançer*, Ehet Gaffar’ın *Ana*

Yolun Tozu, Fakil Safin'in *Yüksek Dağın Başlarında*, Rabit Batulla'nın *Güneş Batarken*, İlhamiye Mahmutova'nın *Sen Benim Bir Tanem* vs. eserlerinde ele alınmıştır. Örneğin; milliyetçi yazar Fevziye Bayramova Tatar halkının geleceğini olumsuz etkileyen nedenlerden biri olarak, devlet yöneticilerinin satranç tahtasındaki oyun gibi, insan hayatıyla nasıl oynandığını öne sürmektedir. Yazar, *Sandugaç'ın Çocukları* adlı dram eserinde bir aile örneğinde, bütün Tatar milletinin felaketini yansıtmıştır. Zira bu tür savaflara daha çok Türk ve Müslüman halkların gençleri gönderilmiştir. Bu sadece bir ailenin veya bir milletin felaketi de değildir, bu o topraklarda yaşayan bir milletin de felakettir. Annelerin kucakta bebek yerine odun sallaması, gelecekte genç nesillerin tükenmesine bir işarettir. Bir diğer yazar Yunus Safiullin'in *Yüzük ve Hançer* eserinde olaylar Çeçen savaşıdan dönen kahramanlar etrafında betimlenmiştir. Yunus Safiullin savaştan dönen gençlerin iç dünyasını yansıtmayı, savaşın onların psikolojisinde bırakan yaraları göstermeyi hedeflemiştir. Yazar, askerlik hizmetine sağlam giden ama ruhi açıdan hasta dönen ve çevresine, insanlığa güvenini kaybeden, umutsuzluğa terk edilen gencin ölümünde esas sebep olarak, ülke yöneticilerinin başlattığı savafları göstermektedir. Onun kahramanları bu savaşın neden başladığı, kime yararı olduğu, sulhtaki insanın ölümü hakkında sorgular ve kendilerini katil mi, yoksa kurban mı olduğunu anlamaya çalışır. Uzun yıllar bir devletin sınırları içinde yaşayan halkların birbiriyle savaşması büyük bir adaletsizlik olarak nitelendirilir. Diğer yazarlar gibi, Yunus Safiullin de savaşların bedelini sıradan insanların ödediğini ve gençlerin ölümünün milletin geleceğine balta vurmakla eşit olduğunu belirtir, sistem yöneticilerine eleştirel mesajlar gönderir. Böylece, toplumda yaşanan tarihi olayları değerlendirmede, ilk olarak Mirgaziyan Yunus tarafından başlatılan eleştirel ve felsefi bakış, çağdaş Tatar edebiyatı sanatçıları eserlerinde de devam ettirilmiştir.

Kaynakça

- ÇETİN, Ç. (2018). 1990'lı Yıllardan Bugüne Tatar Nesri, *Türk Dünyası Çağdaş Edebiyatları El Kitabı*, İstanbul: Kesit Yayınları, s. 748 -761.
- GAYNULLİNA, G. (2005). Kërş Süz. *M. Yunus, Eserler*. Kazan: Megarif, 5- 17.
- MEHDİYEV, M. (1997). Sekstant Bëlen Yıldızlar Ülçerge, *Kazan Utları Jurnalı*, № 5: 148-152.
- MİNNULLİN, F. (1994). Biyëklëkte Kalu, *Balta Këm Kulında*. - Kazan: Tatar. Kitap Neşr., 328 -331.
- YUNUS, M. (2005). "Şemdellerde Gëne Utlar Yana..." (Biyeklekte Kalu)/ *Eserler*. - Kazan: Megarif, 109 - 253.
- ZAHİDULLİNA, D. (2015). 1960-1980 Yıllar Tatar Edebiyatı: Yanarış Meydannarı ve Avangard Ėzlenüleri: *Monografiya*. Kazan: Tatar. Kitap Neşr., 383 b.
- ZAKİRCANOV, E. (2011). *Ruhi Tayanıç: Edebi Tenkiyt Mekalelerë*. Kazan: Tatar. Kitap Neşr.,-287 B.